

НАУЧНИ СКУП „НЕРЕТВА—СУТЈЕСКА 1943“

Крајем јуна и почетком јула 1968. године у Сарајеву је одржан међународни научни скуп под називом „Неретва—Сутјеска 1943“. Скуп је био посвећен великим биткама ослободилачког рата и представљао је значајан допринос прослави њихове 25-годишњице. Приступовало је око 150 научних радника из свих наших република и већине научних институција које се баве проучавањем наше новије прошлости. У раду скупа узело је учешћа и око 30 научника из иностранства: СССР-а, Енглеске, Њемачке Демократске Републике, Мађарске, Италије, Бугарске, Белгије и др. Поднесена су укупно 83 научна саопштења; а у најразноврснијим питањима везаним за ове двије легендарне битке дискутовало је око 80 учесника научног скупа.

Подаци о броју учесника, поднесених реферата и интервенцији у дискусији, и посебно подаци о броју учесника из иностранства, потврђују од раније испољено интересовање за такозвани „југословенски феномен“, који су у борби са неупоредиво надмоћнијим непријатељем показали југословенски партизани у II свјетском рату. Разјашњење тог феномена био је захтјев наше историографије од овог научног скупа, који има међународни карактер не само по бројном учешћу научних радника из иностранства већ, у првом реду, и по међународном значају битка о којима је расправљано.

Бројни реферати су тематски били груписани у три групе, па је научни скуп радио у три секције. У пленуму су прочитана 23 реферата. Навешћемо теме и ауторе: Ф. Трго — Четврта и пета неприја-

тељска офанзива, М. Лековић — Планови Врховног штаба о упућивању јаких снага НОВЈ у Србију у прољеће 1943. године — покушај да се оствари идеја одлагања у току 1942. године, Др В. Дедијер, — Међународни аспект ослободилачке борбе народа Југославије у првој половини 1943. године, др М. Пакор (Pacor) — Италијанско-њемачке супротности на Балкану и како је дошло до пропасти фашизма, Сл. Одић — Њемачке снаге у четвртој и петој офанзиви; њихова јачина, наоружање и губици, Ј. Вукотић — Одбрана слободне територије у четвртој непријатељској офанзиви, А. Бојић — Припреме Њемаца за извођење операције »Schwarz« и њихове процјене о могућностима искрцавања савезника на Балкану у првој половини 1943. године, А. Годо — Догађаји 1943. године и мађарско-југословенске везе, Р. Вукановић — Трећа дивизија НОВЈ у петој непријатељској офанзиви, др Г. Николић — Рањеници као оперативни и морални фактор у четвртој и петој непријатељској офанзиви, Б. Дикин (Deakin) — Прва британска мисија код Тита, мај — јуни 1943. године, академик Д. Недељковић — Морални фактор у биткама Неретва — Сутјеска; др Брил (BRÜHL) — О неким проблемима ослободилачке борбе народа Југославије у војној непријатељској литератури двије њемачке државе; др Ј. Марјановић — Битка на Сутјесци у свјетлу савезничких планова за искрцавање на Балкану, В. Кљаковић — Промена политике западних савезника према народноослободилачком покрету у првој половини 1943. го-

дине, П. Морача — Основне карактеристике оперативних захвата у бици на Сутјесци, И. Антоновики — Разбијање четничких оружаних формација у околици Неретве и источној Херцеговини, Н. Божић — Узајамни утицај и повезаност дејстава оперативне групе дивизије под непосредним руководством Врховног штаба са дејствима НОВЈ ван битачне просторије за вријеме 4. и 5. непријатељске офанзиве, Хенике (HENNICKE) — Безуспјешни покушаји фашистичких власти да угуше антифашистички покрет отпора и партизански покрет 1943/44. години, С. Петрова — Одјек код Бугара народноослободилачке борбе у Југославији у првој половини 1943. године, С. Одић — Њемачке оцјене властитих дејстава и дејстава НОВЈ у четвртој и петој непријатељској офанзиви, Ј. Вујошевић — Талијанско-њемачки односи и четници у извођењу операције »Schwarz«.

Из групе ових реферата издвајамо реферат генерала Фабијана Трга — Четврта и пета непријатељска офанзива, којим је и отворен овај научни скуп. У реферату на око 150 куцаних страна Ф. Трго је могао детаљно да размотри многе проблеме и неријешена питања везана за Неретву и Сутјеску. Уз пресјек и оцјену досадашњих научних радова о овим двијема биткама, Ф. Трго се постао да потпуније да цјеловиту слику свега онога што се тада дешавало. То је мотивисао жељом да да допринос верификацији неоспорних сазнања, указујући на неке разлике у гледањима, превазиђене оцјене или проблеме који чекају одговор. Новија архивска документација италијанске, њемачке, квислиншке, па и савезничке провенијенције пружа могућност бољег и потпунијег тумачења овог значајног периода ослободилачког рата народа Југославије. Он је истакао да је у неким досадашњим историографским и публицистичким радовима присутан начин обраде који има призивак медитирања побједника. Међутим, сада се,

заиста, дошло до оног нивоа када је искључен сваки други приступ овим значајним и великим догађајима осим научног. У том смислу Ф. Трго је истакао нека основна питања која су се наметнула за истраживање по своме значају: темељнија обрада периода II свјетског рата у чијем су се склопу водиле операције на нашем подручју, истражити елементе државности и друге форме живота на ослобођеној територији који су битно утицали на развој догађаја, а не, као до сада, све објашњавати са војног аспекта, проучити новије материјале из непријатељских архива и тако дати објективнију слику цјелокупних збивања.

У оквиру I секције прочитан је укупно 21 реферат: В. Стојановић — Збјег у четвртој непријатељској офанзиви, М. Финци — Губици јединица НОВЈ у бици на Сутјесци, Б. Бокан — Халуцинације бораца на Грмечу и Шатор-планини фебруара — марта 1943. године, др С. Пишчевић — Оснивање ешалона рањеника у четвртој непријатељској офанзиви, Д. Брстина — Противудар 3. ударне дивизије према Коњицу од 7. до 9. марта 1943. године, М. Пантелић — Противудар код Горњег Вакуфа почетком марта 1943. године, М. Хотић — Нека оперативна и тактичка искуства из битке на Неретви, Е. Катан — Снабдевање санитетским средствима јединица оперативне групе Врховног штаба и Централне болнице у четвртој и петој непријатељској офанзиви, М. Сојић — Припреме неких њемачких јединица за брдско ратовање у 5. непријатељској офанзиви, др С. Радовановић — С 3. баталионом 1. далматинске бригаде кроз четврту непријатељску офанзиву, Ј. Михаљевић — Партијско-политички рад у 4. пролетерској бригади у периоду јануар — јун 1943. године, Ђ. Радишић — Културно-забавна и умјетничка дјелатност јединица НОВЈ које су учествовале у четвртој и петој непријатељској офанзиви, А. Вукотић — Пропагандна дјелатност непријатеља за вријеме битке на Неретви,

Б. Биличић — Учесће 7. дивизије од почетка борби на Банији до повлачења са положаја на Рипачком кланцу 1943. године, М. Мишков — Непријатељске обавјештајно-безбједносне припреме и праћење операције »Weiss« и »Schwarz«, Ј. Вујошевић — Ваздухопловство њемачко-италијанских окупатора и квислиншке НДХ у операцији »Schwarz«, Б. Обрадовић — Искуства из борби за ослобођење утврђених мјеста и савлађивање водених препрека током четврте непријатељске офанзиве: улога тешких оруђа и артиљерије у нападу на Прозор, Јабланицу и Коњиц, В. Стругар — Улога 1. далматинске бригаде у пробијању обруча на Сутјесци, В. Шилеговић — Улога партијске организације у консолидацији стања у јединицама после пробоја на Сутјесци, В. Кучан — Рад Врховног штаба НОР и ПОЈ у петој непријатељској офанзиви, Р. Пајовић — Развитак НОП у Црној Гори у току и непосредно послје битке на Сутјесци.

Као што се по насловима реферата види, у овој секцији су третирана разна питања скопчана са великим биткама, или питања која су била актуелна у вријеме ових битка а која су се тицала ужег простора на којему су битке вођене. Нормално је да су доминирала питања војничке природе. Јер, иако је из те области до сада много писано и доста написано, ипак су дејства неких јединица тек на овоме научном скупу добила прецизнију, потпунију и објективнију оцјену. Разрада културних и других питања и потенцирање хуманизма у партизанским јединицама употпуњује ове битке до сада непознатом, или недовољно познатом, а веома значајном, компонентом. Десетак дискусија у овој секцији употпунило је њен укупан допринос појашњењу питања која су третирана.

У другој секцији било је 20 реферата и 20 дискутаната. Овако велики број дискутаната може се објаснити и чињеницом да су у овој секцији третирана бројна питања која су се тицала војно-

литичке ситуације на ширем подручју Југославије. Питања као што су: улога четништва у бици на Неретви, њихова бројност, затим бројност окупаторске живе силе која је била ангажована у биткама на Неретви и Сутјесци, бројност партизанских јединица и др. — пружала су могућност дивергентних иступања и тумачења. Јединствен је утисак да је оцјена пораза четника на Неретви дата у главном реферату Ф. Трга — у овој секцији потврђена бројним саопштењима. Ваља истаћи, међутим, да ће даља истраживања још више расвијетлити нека од покренутих питања. А она су била заиста разноврсна. Да се то наслутити и по називима реферата, које ћемо навести: З. Клашњек — Народноослободилачки покрет у Словенији у првој половини 1943. године, др В. Брезоски — Стање ослободилачке борбе у Македонији у првој половини 1943. године, др В. Глишић — Војно-политичка ситуација у Србији у првој половини 1943. године, В. Бокан — Подручје „Бихаћке републике“, у данима Неретве и Сутјеске марта — јула 1943. године, Ф. Јелић — Бутић — Народноослободилачки покрет и усташка Независна Држава Хрватска у првој половини 1943. године, Р. Пајовић, — Политичке прилике у Црној Гори уочи и у току битке на Неретви — И. Даути — НОП и оружани устанак на Косову и Метохији; одјеци борби и победа наших снага на Неретви и Сутјесци, И. Антоновски — Допринос славонских партизанских јединица у првој половини 1943. године, У. Костић — Улога Првог босанског корпуса у операцији »Weiss — 2«, др М. Тодоровски — Сарадња народноослободилачких покрета Македоније и Грчке у првој половини 1943. године, Ђ. Момчиловић — Акције у сјеверном Банату за окупљање снага и њихово повезивање са центрима покрета, М. Бодрожич — Прилог изучавању држања грађанских странака од Првог засједања АВНОЈ-а до капитулације Италије, М. Соболевски — Народноослободилач-

ки покрет у округу Горски котар у вријеме четврте и пете непријатељске офанзиве, Б. Митровски — Мјере партиског и војног руководства — Нови полет борбе у Македонији у прољеће 1943. године, Р. Пајовић — Покољ муслимана у Санџаку и дијелу Источне Босне у јануару и фебруару 1943. године, Н. Славица — Културно-просвјетни рад на слободној територији Хрватске, Босне и Херцеговине у првој половини 1943. године, В. Ђуретић — Обнављање и конституисање елемената револуционарно-демократског система у Херцеговини и источној Босни у вријеме битке на Сутјесци, Г. Јаковчев — Борбе у Далмацији за вријеме битке на Неретви, Ђ. Вујовић — Политичке и војне прилике на подручју Окружног комитета КПЈ Цетиње у првој половини 1943. године, Г. Миљанић, Војно-политичке прилике у никшићком крају за вријеме битке на Неретви и Сутјесци, Д. Булатовић — Утицај збивања на југословенском ратишту и другим главним фронтovima на војно-политичку ситуацију у Нишу и околини 1943. године.

Трећа секција је по разноврсности тема била можда најинтересантнија. У њој су са својим научним саопштењима иступали, поред историчара, и правници, књижевници, социолози, филозофи. Разматрајући питања битака са тих аспеката они су проширили њихов значај. Поднесено је укупно 19 реферата и било је исто толико дискутаната. Питања која су привукла највише пажње и дала нових и до сада непознатих са знања била су: живот у фашистичким концентрационим логорима, рад напредних снага у заробљеничким логорима, хуманизам и хероизам битака, положај ратних заробљеника са становишта међународног ратног права итд. Да наведемо ауторе и реферате који су прочитани у овој секцији: др М. Деспот — Ратно право у пракси и биткама на Неретви и Сутјесци, М. Миладиновић — Хуманистичка суштина битке на Сутјесци, А. Са-

рајлић — Историографска литература о биткама на Неретви и Сутјесци, др Г. Перезић — Међународно правни аспект злочина почињених од стране окупаторских и квислиншких јединица у борбама на Неретви и Сутјесци, Н. Вујановић — Народноослободилачки покрет у заробљеничким логорима у 1943. години, И. Чејван — Проблеми музеолошке презентације битака Неретва — Сутјеска, др Д. Лековић — Смисао хероизма и његова потврда на Неретви и Сутјесци (филозофско-етички аспект), др Н. Војиновић — Одлука Врховног штаба о повратку са Сутјеске у Херцеговину 10. херцеговачке бригаде, В. Браница — Извори за четврту и пету непријатељску офанзиву, Д. Петровић — Источна Србија у првој половини 1943. године, М. Обрадовић — Обавјештајна активност из градова за вријеме Неретве и Сутјеске и њен допринос сагледавању непријатељских планова и намјера, М. Борковић — СКОЈ и омладински покрет у Србији у првој половини 1943. године, Н. Анић — Савезничка планирања у Средоземљу почетком 1943. године, З. Цветковић — Утицај неких привредних чинилаца на борбена дејства непријатељских снага на подручју БиХ у првој половини 1943. године, М. Бодирога — Неретва и Сутјеска у партизанској народној пјесми, Г. Вукамовић — Репресалије окупатора над интернирцима у концентрационом логору у Бару у данима битке на Сутјесци, Н. Матуновић — Пета црногорска бригада као заштитница у бици на Сутјесци, Б. Поповић — Обавјештајна служба и мјере безбједности у јединицама НОВ и ПОЈ у првој половини 1943. године, М. Кресо — Измјене у систему њемачког командовања и окупационе управе у Југославији у првој половини 1943. године.

Посебну драж овог научног скупа чинила је разноврсна тематика поднесених реферата: од анализа наших и непријатељских војних дејстава до увида у етику и хуманизам порука Неретве и Сутјеске

и разматрања њиховог одјека у земљи и иностранству, затим њиховог утицаја на политичка збивања на широком подручју и, на крају, њиховог одраза у народној поезији и југословенској литератури. Па ипак, из бројног списка реферата и широког дијапазона тема, по важности и интересантности треба издвојити ових неколико: међународни фактори и међународни положај НОР-а у то вријеме, потпуније и студиозније разматрање четничког покрета у вријеме битке на Неретви и Сутјесци, командовање и улога судбина појединих партизанских јединица, морални фактор као значајна компонента битка: рањеници, болница др.

При анализирању међународног положаја НОР у то вријеме рече-но је да је у историји тешко наћи примјера да је један народ наилазио на толико отпора у доказивању праведности борбе коју води, да је дао толико жртава да би се изборио за праведан и равноправан међународни третман. Занимљиво је и мишљење о улози четника у овим двјема биткама: они нијесу исто на Неретви, када се на њих рачунало при састављању плана уништење партизанских снага, и на Сутјесци — када их је окупатор негдје и разоружавао. То, међутим, не умањује епопеју Сутјеске, нити пак њихову одговорност за сарадњу са непријатељима НОР-а у свим фазама рата. Анализе моралног фактора бораца у народноослободилачком рату откривају нову истину: морални фактор израстао је у материјалну снагу која је јачала НОП. Приступ оцјени командовања у НОР-у, и посебно у овим двјема биткама, радикално је измијењен. Вишестрано су анализирани услови дејства појединих партизанских јединица, што је директно утицало и на њихову судбину. Очекивати

је да ће се у даљим научним студијама ићи још даље у свестранијем и слободнијем анализирању и овог питања.

Ове и друге, не мање интересантне теме, изазвале су конфронтацију мишљења научника. И резултирале новим сазнањима о овим легендарним биткама нашег ослободилачког рата. Утисак је да историографија све више сужава простор за претпоставке. Неке од оних које су то биле до овог научног скупа постале су научне истине. Превазиђен је и онај субјективизам у историографији, који је понекад био присутан у дјелима неких аутора непосредних учесника рата и неисторичара који су се бавили проучавањем новије прошлости.

Дугогодишњи научноистраживачки рад и архивска документација чине основу нових погледа и нових сазнања. Интересантно је, међутим, напоменути да су домаћи извори и архиве непријатељских јединица већ доступни нашим научницима, што није случај са архивском документацијом неких наших савезника из другог свјетског рата.

Није претјерано рећи да су учесници овог научног скупа својим саопштењима и дискусијом достојно верификовали постојеће и утврдили и саопштили нова научна сазнања о биткама које су ушле и у најугледнија научна дјела о историји другог свјетског рата. Сви ови афирмативни подаци о научном скупу „Неретва — Сутјеска 1943“ не значе да је на њему речена и посљедња ријеч о овим биткама. Напротив. Он је показао да је наша историјска наука на путу да рјешава студиозно и аналитички сва отворена питања из овог и других периода наше најновије прошлости. На крају ваља напоменути да ће организатор овог научног скупа — а то је Војноисторијски институт из Београда — све реферате и дискусију објавити у двије засебне књиге, чија се појава очекује још крајем 1968. године.

Зоран Лакић